

IDEA NOVÉHO NÁBOŽENSTVÍ „PRO ČLOVĚKA“ VE 20. STOLETÍ

**PŘÍKLAD LIBERÁLNĚ TEOLOGICKÉHO PROUDU V ČESKÉM MEZIVÁLEČNÉM PROTESTANTISMU
– CHARAKTER A Z NĚJ VYPLÝVAJÍCÍ RIZIKA PRO POVAHU DNEŠNÍ NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY**

Vít Němec

S ideou tzv. kulturního náboženství, zaměřeného na člověka a jeho potřeby, které by zároveň bylo chápáno jako náboženství křesťanské, se v průběhu 20. století můžeme setkat i v našem českém prostoru. Konkrétně zde máme na mysli myšlenkový proud označovaný za liberální teologii, který byl intenzivně rozvíjen a propagován v nově vzniklé Českobratrské církvi evangelické v období první Československé republiky. Nejedná se tedy o dobový fenomén katolický, ale protestantský. Jeho obecné principy a východiska jsou však natolik univerzální, že by bylo možno je integrovat do věrouky a především náboženské praxe kterékoliv křesťanské denominace, včetně katolické církve. Platnost tohoto tvrzení dosvědčuje fakt, že liberálně teologická orientace českých evangelíků byla ve své době sledována a reflektována i některými katolickými intelektuály.¹

MGR. VÍT NĚMEC

Je studentem
CMTF UP v Olomouci.
Zabývá se českými
církvenními dějinami první
poloviny 20. století.

Českobratrská církev evangelická a její národní ambice

Pronikání idejí liberálního protestantismu do českého evangelického intelektuálního prostředí úzce souviselo se vznikem nové Českobratrské církve evangelické (ČCE). Tato církev byla ustavena na generálním sněmu českých evangelických církví, konaném v Praze ve dnech 17. a 18. prosince 1918, tedy nedlouho poté, co vznikl samostatný československý stát. Ke vzniku nové církve došlo díky sloučení českojazyčných sborů do té doby dvou samostatných církví, povolovaných již Tolerančním patentem císaře Josefa II. v roce 1781: církve augsburského vyznání a reformované církve (helvetského vyznání). Nová církev byla ustavena poměrně

hladce a navzdory tomu, že ještě ve druhé polovině 19. století se konfesionální rozdíly mezi oběma korporacemi jevily jako nepřekonatelné.² Věřoučné otázky totiž byly v dané chvíli upozaděny a hlavním jednotícím prvkem se stala národní soudržnost a vědomí společné historie. Tuto skutečnost dokládá i úryvek z příručky o náboženských poměrech v ČSR z roku 1925: „Hlavní slovo mělo tu zmohutnělé národní uvědomění českých evangelíků, které dávalo přednost jednotě národní s překlenutím konfesionálních rozdílů před posavadní jednotou na podkladě náboženském, při níž národní myšlenka a její rozvinutí trpělo.“³

Akcentem na nacionální rozměr nově vzniklé náboženské korporace potvrdili její představitelé svůj záměr „reprotestantizovat“ český národ a přivést jej zpět k „dávné víře otců“. Pro realizaci svého cíle měli ideální podmínky: tehdejší společnost, v níž převládaly protihabsburské i protikatolické nálady, sympatizovala s tím vším, co bylo v předpřevratové době, když ne zcela zakázáno, tak pouze trpěno a utlačováno. Svou podporu nové protestantské církvi neskrýval ani prezident T. G. Masaryk, pod jehož myšlenkovým vlivem někteří intelektuálové dokonce dospěli k názoru, že jedině skrze návrat k protestantismu vytvoří český národ samostatnou kulturu a zřetelně vymezí své místo mezi ostatními národy.⁴

Liberální teologie jako základní ideový proud

Pro nově etabloující se církev byla proto zásadní záležitostí otázka ideového programu neboli povahy vlastní věrouky, na základě níž bude český národ opět získán pro evangelickou víru. A právě zde našla své uplatnění liberální teologie (někdy též označovaná jako tzv. svobodný protestantismus). Typickou pro tento směr v náboženském myšlení byla snaha o vytvoření jakési nové, moderní podoby náboženství, pročištěné a oprostěné od všeho, co bylo podle zastánců tohoto proudu povrchní, pokrytecké či dogmatické. Skrze tuto „modernizaci“ se mělo dospět k určité „mravní a duchovní podstatě náboženství“. Ono nové, moderní náboženství mělo odpovídat požadavkům a potřebám moderního člověka, jeho racionalismu a kritickému myšlení.⁵ K prosazení liberálně teologického proudu v českém protestantském prostředí navíc výrazně přispěla Masarykova teze o potřebě „náboženství nového, oprostěného od všech církevních dogmat, víry v základy a výlučného postavení kněží“.⁶ Samotného Krista pak Masaryk pokládal za nejvyššího učitele náboženství, přičemž úkolem člověka je „uskutečnit náboženství a etiku Ježíšovu, jeho čisté a neposkvrněné náboženství lidskosti, které záleží v lásce k Bohu a bližnímu“.⁷ Základním pilířem moderního náboženství tedy už neměla být věrouka, ale etika,⁸ čímž byl značně posílen jeho antropocentrismus. V náboženství postaveném na etice totiž „ztrácí Ježíš božské atributy a stává se vzorem lidského života“.⁹

Liberální teologie ovšem nebyla žádným českým specifíkem. Tento i jiné podobné proudy ovlivňovaly v té době náboženské myšlení v Evropě již řadu let. Obecně byla příčinou rozšíření těchto směrů krize důvěry v církve a náboženství, k níž došlo již na sklonku 19. století. Klasické náboženské hodnoty vytlačila „důvěra v pokrok, vědu, demokracii, v mnohém navazující na tradice osvícenství a volnomyšlenkářství“.¹⁰ Převládla víra ve vědeckou filozofii, která uspokojí rozum i srdce člověka, a to bez potřeby transcendentna. Řada lidí se ale s těmito radikálními názory neztotožnila. Nehodlali totiž budovat svůj světový názor bez potřeby náboženství a metafyziky, protože právě v tomto radikalismu spatřovali podstatu tehdejšího mravního úpadku společnosti. I nadále se proto drželi tradičních křesťanských náboženství, anebo hledali jinou alternativu, která by lépe odpovídala požadavkům moderní doby.¹¹ A právě toto bylo ideální podhoubí pro vznik liberálně teologického proudu, který propagoval ideu „nového křesťanského náboženství“.

Křesťanská věrouka v pojetí liberální teologie

Doposud jsme se celé problematice věnovali spíše v obecné rovině. Nyní si představíme některé významné obsahové prvky české liberální teologie, kterými se tento směr vymezoval vůči dosavadnímu obsahu křesťanské víry. Ideový systém svobodného protestantismu můžeme vysledovat z prací jeho propagátorů, kteří byli v meziválečném období zároveň předními osobnostmi ČCE. Máme zde na mysli např. profesory nově založené Husovy teologické fakulty Františka Linharta (1882–1959) nebo Františka Žilku (1871–1944). Hlavním představitelem tohoto myšlenkového proudu byl však filozof Jan Blahoslav Kozák (1888–1974), profesor logiky, noetiky a dějin filosofie na pražské filosofické fakultě.

Kozák ve svých pracích¹² postupuje ve shodě se základními principy liberálně teologického proudu – snaží se dosavadní náboženství stojící na „zastaralých“ dogmatech přetvořit v náboženství „nové, čisté a obrozené“. Za jedno z oněch „přežitých“ dogmat považuje dokonce i víru v Kristovo zmrtvýchvstání a nanebevstoupení: „[...] nedá se ani povědět, jak škodí náboženství, když se (pod vlivem autority bible a pod vlivem tisíciletých dogmatických tradic) žádá dnes, aby člověk věřil a prohlašoval, že Ježíš vstal z mrtvých anebo vstoupil na nebesa: aby tak věřil proti vší evidenci, čerpané z božského řádu přírody, aby tak věřil, ačkoliv všude jinde se má uplatňovat ve shodě se zkušeností a vědou.“¹³ Podle Kozáka tedy: „Legitimace Ježíšova neleží ani v naivní nádhře divuplných skutků [...], ani v sensaci vzkríšení. Mít jistotu, že jeho ostatky odpočívají někde v hromadném hrobově popravených, neznamená projevovat náboženskou skepsi.“¹⁴ Pod vlivem těchto argumentů Kozák celkem logicky dospívá i ke zpochybnění Kristova božství a Kristovy spásné oběti za hříchy lidstva. Moderní člověk se proto nemá ospravedlňovat skrze Krista, ale skrze své vlastní konání dobra a řádný křesťanský život.¹⁵ Křesťanství je tedy podle Kozáka náboženstvím, v jehož středu je člověk jako individuum. Kvality tohoto lidského jedince jsou pak poměřovány jeho mravním jednáním. Bůh se svým jednáním vůči člověku je poněkud zatlačen do pozadí.¹⁶

Kritika ideového zaměření českých evangelíků

– Josef Lukl Hromádka

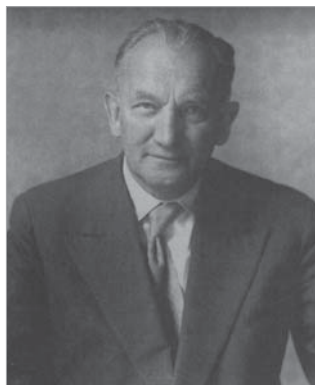
Tyto a jim podobné názory a myšlenky však nebyly mezi evangelíky ani lidmi vně ČCE přijímány vždy s nadšeným souhlasem. Kritiku navíc posilovala ta skutečnost, že se nenaplnila velká očekávání návratu většiny českého národa k evangelické víře. Zcela jasně to ukázaly výsledky sčítání lidu v roce 1921, kdy se k ČCE přihlásila pouze 2,3 % populace.¹⁷ Známy prvorepublikový publicista Ferdinand Peroutka viděl příčiny neúspěchu českých evangelíků mj. v tom, že popřevratový český národ nebyl náboženský, ale naopak nábožensky lhostejný. Náboženská otázka byla pro něj ve skutečnosti pouze otázkou politickou a kulturní, a je jasné, že na této platformě nebylo možné náboženský život dlouhodobě udržet. Pro skutečnou obnovu evangelictví v českém národě byla proto bezpodmínečně nutná intenzivně prožívaná křesťanská víra. Představitel českého protestantismu ale naopak „zaměňovali náboženství s filozofií, s hloubavostí, s humanitou nebo s něčím podobným [...] a přehlíželi, že základním, nezbytným náboženským faktem je víra v boha“.¹⁸

V rámci samotné ČCE vystoupil nejostřeji proti liberálně teologickému proudu duchovní a teolog Josef Lukl Hromádka (1889–1969). Ten o náboženské praxi svých souvěrců mj. kriticky poznamenal: „V našich rukou křesťanství přestává být

křesťanstvím. Chceme vybojovat křesťanské zbožnosti právo na život tak, že ji přizpůsobujeme domácím, dobovým, místním náladám a proudům. [...] Je arcí svůdné dnes – pod tolikými vlivy – odtrhnouti zrak od nebe a připnouti jej k zemi, utlumiti touhu po životě v Bohu a soustřediti své myšlení jen na svět, zemi, člověka, společnost. Ale zdaž křesťanství zůstane ještě křesťanstvím?“¹⁹ Podle Hromádky má být křesťanství pevně zakotveno v Bohu, a zároveň jasně vymezeno vůči všem moderním alternativním interpretacím: „Křesťanství není ani [...] uměleckou okrasou všední prósy životní – ani filanthropií anebo jakousi neurčitou mravní či sociální praxí. Křesťanství chce vyjadřovati universální princip, chce býti nejvyšší a poslední pravdou a jedinečnou i jedinou cestou, po které člověk dojde skutečně, bezpečně jistoty Boží pravdy a Božího smilování.“²⁰ Samotná církev pak v Hromádkově chápání „není filosofickým sdružením, nýbrž obecnstvím a společstvím víry“.²¹ Bůh není pro Hromádku neosobní bytost, která k lidstvu přísně shlíží z výšin, ale tím, kdo se k člověku s láskou sklání a odpouští mu hříchy: „Skutečná víra ve svatého Boha a v bezpodmínečnost jeho vůle a zákona byla by nesnesitelnou bez jistoty, že přes všechnu konkrétní hříšnost a špatnost Bůh mně hříchy odpouští a vstupuje se mnou v obecnství lásky a míru. [...] Nejde přece o neurčitý vztah k Bohu a nejasné, mátožné zážitky, nýbrž o bezpečnost [...], že svatý Pán veškerenstva, který nenávidí hřích, mne má rád a chce se mnou žítí v míru.“²² Zdrojem ospravedlnění člověka tedy nemůže být člověk sám (jak tvrdí Kozák), ale jedině Bůh. Do jasné opozice vůči Kozákovi se Hromádka staví v otázce skutečnosti Kristova zmrtvýchvstání: „Zmrtvýchvstání Ježíšovo je logickým závěrem Božích dějin, nikoliv libovolným, bezmyslným porušením přírodní příčinnosti. [...] Můžete si představit křesťanství bez víry a bez vyznání „vstal z mrtvých“? Může být kříž Kristův slovem posledním?“²³ (srov. 1 Kor 15,12–14)

Podstata sporu a možná východiska pro dnešek – z katolické perspektivy

V případě názorových konfrontací mezi J. L. Hromádkou a J. B. Kozákem – představiteli intelektuální elity ČCE v období první ČSR – jsme tedy svědky naprosté disproporce názorů na pojetí základních principů křesťanské víry, a to uvnitř jediné křesťanské korporace. Tyto rozporuplné tendence, typické pro český protestantismus v daném období, ukazují na snahy evangelíků najít svou vlastní identitu a poslání v novodobé české společnosti. Šlo o hledání odpovědi na zásadní otázku „zda a jak skloubit trvání na vlastní ideové specifitě se snahou získat širší místo a ohlas v sekulární veřejnosti a kultuře“.²⁴ Existuje zde tak jakýsi fenomén, který někteří autoři označují jako tzv. motiv dialektiky. Jedná o určité protichůdné snahy protestantismu „přiblížovat se co nejvíce k sekulárním myšlenkovým proudům v přesvědčení, že to je hlavní podmínka a hlavní způsob, jak „vyjít z ghetta“, – a mezi snahou uchovat co nejvíce protestantskou náboženskou specifitě, být i za cenu „nonkonformity“ vůči převládajícím názorovým proudům“.²⁵

J. L. Hromádka (1889–1969)

Z dnešního úhlu pohledu nešlo o pouhý střet dvou různých názorových proudů, ale o skutečný zápas – zápas o podstatu křesťanské víry. Ve snaze učinit náboženství pro člověka přijatelnějším a přístupnějším byl totiž v tomto případě Bůh a osobní vztah člověka k němu vytěsněn kdesi na okraj a velká pozornost byla věnována především člověku jako racionálnímu jedinci. Došlo zde tedy k určité nezdravé humanizaci náboženství, která byla zastánci ortodoxního směru v náboženském myšlení (J. L. Hromádka) právem kritizována.

Podobné dialektické napětí můžeme vnímat i v dnešní katolické církvi v oblasti formace a výchovy jejích členů. Lidé, kteří se věnují evangelizačním projektům, učitelé náboženství, animátoři, katecheti, kněží a vlastně každý pokřtěný, stojí často před nelehkým úkolem: být věrný Bohu a zároveň i člověku, neboli autenticky předávat obsah evangelia, a přitom pomoci člověku srozumitelně a na základě vlastní zkušenosti objevit a žít základní hodnoty křesťanského života.

Učitelství úřad církve vnímá toto napětí a reaguje na ně ve svých dokumentech. Například k výuce náboženství na katolických školách se vyjadřuje Kongregace pro katolickou výchovu (semináře a studijní instituty) v okružním listě č. 520/2009. Vydání tohoto dokumentu je v úvodu odůvodněno těmito slovy: „[...] *povaha a úloha vyučování náboženství na školách se v dnešní době stala předmětem diskusí. V některých případech směřují nové civilní předpisy k tomu, aby bylo nahrazeno výukou, která má spíše multikonfesní nebo etickou a kulturní povahu a je v kontrastu s výběrem a výchovným zaměřením, které rodiče a církve mají v úmyslu dát formaci nových generací.*“²⁶

Dokument v čl. 10 uvádí, že výuka náboženství ve školách vychází z antropologického pojetí, tedy je věrná člověku. Toto pojetí je však otevřené „[...] *transcendentnímu rozměru lidské bytosti*“. Dále uvádí, že bez této „[...] *výuky by byli žáci zbaveni podstatného prvku své formace a vývoje osobnosti, který jim pomáhá k dosažení živé harmonie mezi vírou a kulturou. Morální formace a náboženská výchova také upřednostňují rozvoj osobní a sociální zodpovědnosti a ostatních občanských čností a podstatně se tak podílí na obecném dobru společnosti.*“

Co se týče katecheze, francouzští biskupové ve svém dokumentu *O směřování katecheze v dnešní době* (2006) zdůrazňují, že středem křesťanské víry nemůže být člověk, ale jedině Kristus. Z toho pak vyplývá i základ katecheze, kterým je Kristova smrt a zmrtnýchvstání: „*Událost smrti a zmrtnýchvstání Ježíše Krista tvoří samotný střed katecheze. Touto událostí se vstupuje do Kristova tajemství, které pevně utváří křesťanskou identitu každého věřícího.*“²⁷

Závěrem tedy může být konstatování, že pro jakoukoliv evangelizační či formační činnost v rámci církve je zcela nezbytné jasné vědomí své křesťanské identity a pevné zakotvení v Kristu – jediném středu našeho života.²⁸ Zároveň však musíme brát dostatečně vážně člověka - jeho životní zkušenost a jeho právo zvolit si své tempo a svůj způsob, kterým bude schopen přijmout poselství evangelia opravdu za své.

Poznámky:

- 1 Srov. CINEK, František. *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918–1925*. Olomouc, 1926; VAŠICA, Josef. *Hromádkův boj o křesťanství. Rozmach – čtrnáctideník pro politiku a národní kulturu*, roč. 3, č. 6, s. 87–90 a č. 7, s. 103–106.
- 2 Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. S čím se evangelíci nechlubí. Neprobádané stránky dějin českých protestantských církví v 19. a na počátku 20. století. In: *Církev 19. a 20. století v slovenské a české historiografii*. Brno : CDK, 2010, s. 60.
- 3 MÜLLER, Václav. *Náboženské poměry v Československé republice*. Praha, 1925, s. 51.

Summary: The Idea of the New Religion "for the Man" in the 20th Century

Liberal Theology is a religious thought stream, that played an important role in the intellectual environment of the Czech Brotherhood Evangelical Church in the period of the First Republic of Czechoslovakia. The rise of its popularity was related to socio-cultural situation in the Czech countries after 1918. This thought stream was posing a major threat for basic christian belief of Czech Protestants. Its effort was to base religion on a man rather than God. This article introduces common principals promoted by this movement. These principals had negative influence on the christian belief at that time and they may also negatively influence religious life of todays Catholic Church.

- 4 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I–II (1918–1919)*. 1. díl. 4. vydání. Praha, 2003, s. 273.
- 5 Srov. FUNDA, Otakar Antoň. *Náboženství pro moderního člověka*. In: *Náboženství v českém myšlení – první polovina 20. století*. Brno, 1993, s. 61.
- 6 Tamtéž, s. 60. Kromě Masaryka měl na liberální orientaci českých evangelíků vliv i vývoj v německé protestantské teologii v pozdním 19. století. Srov. PUTNA, Martin C. *Místo osobností z protestantského prostředí v české kultuře po roce 1918. Lidé města*, roč. 10, 2008, č. 3, s. 52.
- 7 LINHART, František. *Masaryk a náboženství*. Praha, 1930, s. 49–50.
- 8 Srov. PUTNA, M. C., s. 50.
- 9 PAVLINCŮVÁ, Helena. *Idea „etického náboženství“ v českém myšlení*. In: *Náboženství v českém myšlení – první polovina 20. století*. Brno, 1993, s. 79.
- 10 Tamtéž, s. 75.
- 11 Srov. tamtéž, s. 75–76.
- 12 Všechny hlavní principy liberálně teologického myšlení shrnul J. B. Kozák ve svých dvou pracích: *O otázce náboženské* (1922) a *Křesťanství a jeho vývoj* (1924).
- 13 KOZÁK, Jan Blahoslav. *O otázce náboženské*. Kdyně, 1922, s. 25.
- 14 KOZÁK, Jan Blahoslav. *Ježíš ve víře a skepsi*. Praha, 1929, s. 21.
- 15 Srov. KOZÁK, J. B. *O otázce náboženské*, s. 26.
- 16 „*Navraťte lidem pravý smysl pro to, že náboženství jest věc, která člověku ukládá veliké povinnosti velmi praktického a velmi pozemského rázu.*“ KOZÁK, J. B. *O otázce náboženské*, s. 37.
- 17 Srov. Český statistický úřad – Tab. 2 *Náboženské vyznání přítomného obyvatelstva k 15. 2. 1921*. [cit. 2011-02-09] Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/D9003499E3/\\$File/4032100119.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/D9003499E3/$File/4032100119.pdf).
- 18 PEROUTKA, F., s. 275.
- 19 HROMÁDKA, Josef Lukl. *Křesťanství, církve, klerikalism*. Praha, 1925, s. 7–8.
- 20 HROMÁDKA, Josef Lukl. *Křesťanství a vědecké myšlení*. Valašské Meziříčí, 1922, s. 7.
- 21 HROMÁDKA, Josef Lukl. *Křesťanství v myšlení a životě*. Praha, 1931, s. 44.
- 22 HROMÁDKA, J. L. *Křesťanství a vědecké myšlení*, s. 13.
- 23 Tamtéž, s. 29.
- 24 PUTNA, M. C., s. 48.
- 25 Tamtéž, s. 48.
- 26 Úvod k okružnímu listu č. 520/2009 Kongregace pro katolickou výchovu (semináře a studijní instituty) předsedům biskupských konferencí o výuce náboženství na školách, Řím 5. května 2009. [cit. 2011-04-06] Dostupné na: <http://katechet.cirkev.cz/zakladni-dokumenty/okruzni-list-c-520-2009-o-vyuce-nabozenstvi-na-skolach/>.
- 27 *O směřování katecheze v dnešní době: Národní text pro orientaci katecheze ve Francii a principy její organizace*. Kostelní Vydří 2008, s. 37.
- 28 Při zpracovávání tohoto článku použil autor některé vlastní textové materiály z jeho dřívějších sborníkových příspěvků k vědeckým konferencím v Olomouci (23. 9. 2010 – referát na téma: *Sbližování mezi katolíky a evangelíky v období první ČSR v oblasti politiky a křesťanské výchovy*) a slovenském Ružomberku (6. 12. 2010 – referát na téma: *Neúspěch liberální orientace českého protestantismu v první polovině 20. století jako upozornění pro některé současné evangelizační snahy*).